

1941. gada jūnijā Latvijas teritorijā ienāca karš. Gadu ilgušo padomju okupāciju nomainīja hitleriskās Vācijas okupācija. Arī jaunā vara nekādā veidā nedomāja atjaunot Latvijas Republikas valstisko neatkarību.

Tāču vācu okupācijas vara sāka izmantot latviešu tautas cerības, ka ar savu cīņu pret lielniecismu tā spēs nodrošināt Latvijai kādu statusu "Jaunajā Eiropā pēc kara beigām". Tāpēc daļa no redzamiem latviešu sabiedriskiem, politiskiem un militāriem darbiniekiem sāka sadarbību ar vācu okupācijas varu, kā mērķi šai sadarbībai redzot iespēju pasargāt savu zemi no vēlreizējas padomju okupācijas. 1943. gadā, pārkāpjot starptautiskās tiesības, nacisti sāka iesaukt Latvijas pilsoņus Latviešu leģionā – Vācijas karaspēka formācijā, maskējot šo iesaukšanu ar brīvprātības principu. Latvijas valstij piederīgās personas karoja arī otras – padomju – puses militārajos formējumos. Bet bija arī trešā ceļa gājēji. Vācu okupācijas apstākļos atklāti par Latvijas neatkarības atjaunošanu iestājās 1943. gada 13. augustā izveidotā Latvijas Centrālā padome.

Tā bija politiska pretošanās kustība, kuru veidoja lielāko pirmskara Latvijas Republikas politisko partiju – Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas, Zemnieku savienības, Demokrātiskā centra un Latgales Kristīgo zemnieku partijas – pārstāvji ar profesoru Konstantīnu Čaksti priekšgalā.

K. Čaksti par šīs latviešu pilsoniskās un politiskās aprindas apvienojušās organizācijas vadītāju iecēla, domājot par viņu kā par nākamās atjaunotās un demokrātiskās Latvijas valsts prezidentu.

Jau pašā darbības pirmsākumā LCP deklarēja, ka tā stingri balstās uz 1922. gadā pieņemtās Latvijas Republikas Satversmes pamata, un tās mērķis bija atjaunot valsti ar demokrātisku iekārtu.

LCP dibināšanas sanāksmē piedalījās K. Čakste, pēdējās likumīgi ievēlētās Saeimas priekšsēdis Pauls Kalniņš, šīs pašas Saeimas priekšsēdētāja biedrs bīskaps Jāzeps Rancāns, Bruno Kalniņš, Voldemārs Bastjānis, Ādolfs Klīve (viņa namā Pārdaugavā šī sanāksme arī notika) un Ludvigs Sāja. Par K. Čakstes vietnieku ievēlēja B. Kalniņu, par LCP ģenerālsekretāru – L. Sēju. Ievēlētie izveidoja LCP prezidiju, kura uzdevums bija sagatavot sēdes, īstenot LCP lēmumus un komisiju darbu, kā arī kārtot saraksti ar ārzemēm. LCP paplašinātajā prezidijā ietilpa arī pēdējās likumīgi ievēlētās Saeimas priekšsēdētāja otrais biedrs Kārlis Pauļuks. Līdz ar to, ka LCP bija pārstāvēti visi ceturtajā Saeimā ievēlēto politisko spēku pārstāvji (izņemot slēptos lielniekus un minoritātes), LCP bija pamats sevi uzskatīt par Latvijas Republikas parlamenta mantinieci. LCP vadītāji uzskatīja par nepieciešamu izveidot septiņas komisijas – Ārlietu, Militāro, Informācijas, Juridisko, Ekonomisko, Līdzekļu vākšanas un Sakaru uzturēšanas. Savā politiskajā platformā LCP deklarēja, ka "Latvijas tautas politika jādbina uz neatkarības un demokrātijas principiem bez agrākās demokrātijas trūkumiem un kļūdām", uzskatot, ka Latvijas teritorijā joprojām spēkā ir 1922. gada Satversme un saskaņā ar to pēdējais Saeimas priekšsēdētājs P. Kalniņš ir likumīgs valsts galva līdz jauna valsts vadītāja ievēlēšanai.

Konstantīns Čakste piedzima 1901. gada 26. jūlijā Zemgalē, Auču mājās. Viņš bija sestais bērns toreiz advokāta, nākamā pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes ģimenē. Bērniņu Konstantīns pavadīja Jelgavā, kur arī sāka mācības pamatskolā, vēlāk 1. pasaules kara vētras viņu kopā ar ģimeni aiznesa uz Tērbatu, tad uz Krieviju – uz Kazaņu. 1919. gadā Konstantīns Čakste iestājās Rīgas 2. ģimnāzijā. Kad Latvijai draudēja briesmas un Rīgai uzbruka Bermonta armija, viņš iestājās Latvijas bruņotajos spēkos. Pēc Neatkarības kara beigām 1920. gadā viņš iestājās Latvijas Universitātē, studēja tieslietas. Pabeidzis universitāti ar izcilību, jaunais jurists palika strādāt savā "Alma Mater", izejot ceļu no jaunākā asistenta līdz profesoram.

Kā politiķi Latvija iepazīna Konstantīnu Čaksti 1940. gada jūlijā, kad viņš kopā ar daudziem sabiedrībā pazīstamiem un populāriem cilvēkiem mēģināja pretoties padomju okupācijas varas sarīkotajām maskarādes "Tautas Saeimas" vēlēšanām, vienīgajam Maskavas noteicēju atļautajam komunistu sarakstam cenšoties uzstādīt alternatīvu – t. s. Demokrātisko bloku.

Tas neizdevās, jo okupācijas vara šo sarakstu neatļāva, un notika vēlšanu farss, pēc kura Latvija pretlikumīgi tika iekļauta Padomju Savienības sastāvā.

Teologs un vēsturnieks Haralds Biezais rakstīja: "LCP ir vienīgā okupācijas laika kustība, kas atklāti vācu okupantiem izteica prasību nekavējoties atjaunot Latvijas Republikas faktisko suverenitāti. Tā ir vienīgā organizētā kustība, kas ir bijusi tiešos sakaros ar brīvās Latvijas sūtņiem un tiem nodevusi savu memorandu par brīvības atjaunošanu." Vēsturnieks Aivars Stranga par LCP raksta: "Tā viennozīmīgi nostājās pret abiem Latvijas ienaidniekiem un okupantiem – komunistisko Padomju Savienību un nacistisko Vāciju – un noraidīja kolaborāciju ar jebkuru no viņiem, jo abi bija nāvīgi Latvijas ienaidnieki. Tā viennozīmīgi atbalstīja neatkarīgas un demokrātiskas – uz divām nesaraujami saistītām vērtībām balstītas – Latvijas atjaunošanu ar 1922. gada liberālo, demokrātisko un etniski toleranto Satversmi, "Latviju – Latvijas tautai". LCP vēlējās redzēt Latviju demokrātisko rietumvalstu politisko un ideoloģisko vērtību sistēmā un nosodīja holokaustu. Nebija nevienas pretošanās organizācijas Latvijā, kam nebūtu raksturīgs politisks naivums; no tā nebija brīva arī LCP, taču tas nebija antinacionāla kolaboracionisma apdvests."

Pēc LCP vadītāja K. Čakstes un bijušā Saeimas deputāta, sociāldemokrāta Fēliksa Cielēna iniciatīvas 1944. gada martā 188 latviešu sabiedriskie un politiskie darbinieki, augstskolu mācībspēki un inteliģences pārstāvji parakstīja memorandu. Tas tapa gan kā iesniegums Latviešu leģiona ģenerālinšpektoram Rūdolfam Bangerskim un pauda latviešu tautas patstāvības centienus iepretim nacionālsociālistu varas okupācijas politikai, gan kā Latvijas neatkarības atjaunošanas deklarācija rietumvalstu valdībām.

Memorands bija aicinājums atjaunot Latvijas valstisko suverenitāti un izveidot Latvijas armiju, aktīvi iesaistoties Latvijas aizstāvēšanā pret draudošo otrreizējo padomju okupāciju.

188 memoranda parakstītāji, to vidū – pēdējās LR Saeimas priekšsēdētājs P. Kalniņš, Saeimas priekšsēdētāja biedri K. Pauļuks un bīskaps J. Rancāns, Saeimas deputāti un bijušie Ministru kabineta locekļi P. Juraševskis, F. Cielēns, V. Zamuels, J. Breikšs, A. Klīve, L. Sēja un J. Goldmanis, arhibīskaps T. Grīnbergs, metropolīts Augustīns, augstskolu mācībspēki un profesori P. Kvelde, A. Teikmanis, K. Straubergs, J. Endzelīns, J. Vītols, P. Jurevičs, K.

Kundziņš, E. Laube, P. Starcs, A. Švābe, L. Bērziņš, literāti K. Skalbe, Z. Lazda, E. Stērste, A. Erss, J. Kārklīņš, Latvijas armijas ģenerāļi M. Peniķis, E. Kalniņš, V. Tepfers, M. Vācietis, J. Francis, J. Kurelis un daudzi citi deklarēja, ka "nekavējoties atjaunojama Latvijas Republikas faktiskā suverenitāte un sastādama saskaņā ar spēkā esošo Latvijas Republikas 1922. gada Satversmi Latvijas valdība uz koalīcijas pamatiem, kas pulcētu ap sevi visu Latvijas tautu". Memoranda tekstu kopā ar parakstiem pārfotografēja un pārtulkoja angļu valodā. LCP 1944. gada 24. marta apkārtrakstā ārzemēm K. Čakste rakstīja: "Lai būtu iespējas okupācijas laikā vākt parakstus, tad to formāli adresēja ģenerālim R. Bangerskim, bet viņam tā vēl nav iesniegta. Nav zināms, vai viņš to pieņems, jo deklarācijā nav par Vāciju neviens labs vārds, tās rīcība pat nokritizēta. Pēc mūsu domām, Jūs viņu izlietojiet bez adresāta un bez beigu pieklājības teikumiem tā, kā tas parādīts angļu tulkojumā. Foto-grāfijas glabājiet, jo nav izslēgts, ka vēlāki grūtā brīdī kāds savu parakstu noliedz... Presē to tagad nevajag publicēt, citādi šeit būs represijas. Bet to jāuzglabā un, kad kādreiz boļševiku aģitācija sasniegs savus kalngalus, tad to jālieto."

Ģenerālis Bangerskis sākotnēji bija apsolījis oficiāli pieņemt šo dokumentu, taču vēlāk savas domas mainīja un to nepieņēma, taču tā saturs kļuva zināms vācu drošības ieņēmējiem.

Pats ģenerālis pēc kara taisnodamies raksta: "Tā kā memoranda autoru man paredzētā zibeņu novedēja loma man jau bija pietiekami skaidra un es to spēlēt nevēlējos, kā arī nevēlējos pasliktināt latviešu cīnītāju stāvokli frontē, tad savu negatīvo nostāju attieksmē uz svinīgo delegācijas pieņemšanu negrozīju un no tās atteicos. Tā kā pēc neveiksmēm pie Staļingradas bija redzams, ka Vācija karā neuzvarēs, tad man personīgi nelikās svarīgi, vai Vācija Latvijas suverenitāti atzīst vai nē."

LCP sakarnieks Leonīds Siliņš šo dokumentu nogādāja pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju, kur nodeva memoranda angļu tulkojumu Latvijas sūtnim Stokholmā Voldemāram Salnajam, kurš to pārsūtīja sūtniem Kārlim Zariņam Londonā un Alfredam Bīlmanim Vašingtonā, kā arī iesniedza to Lielbritānijas un ASV pārstāvjiem.

Šī vēsturiskā dokumenta vienīgais apzinātais oriģināls, kas visu padomju okupācijas laiku glabājies kādā dzīvoklī zem grīdas dēļiem Rīgā, Peldu ielā 19, šodien ir aplūkojams Latvijas Kara muzeja ekspozīcijā.

Muzeja krājumā esošais memoranda oriģināls uzskatāms par vienu no nozīmīgākajām šā perioda liecībām mūsu valstī. Memorands ir iekļauts UNESCO programmas "Pasaules atmiņa"

Latvijas nacionālajā reģistrā kā nozīmīga Latvijas vēstures liecība.

Runājot par reālo LCP darbību Latvijas teritorijā Otrā pasaules kara laikā, jāuzsver Militārās komisijas aktivitātes. Tieša saistība ar LCP bija arī ģenerāļa Jāņa Kureļa vadītajai nacionālās pretošanās grupai, kas vēsturiskajā literatūrā pazīstama kā "kurelieši". Tāpat LCP vadībā 1944. gada rudenī sākās t. s. laivu akcija – organizēta bēgļu pārvešana no Kurzemes piekrastes pāri jūrai uz Zviedriju. Līdz 1945. gada pavasarim tādā veidā pāri jūrai bija nogādāti aptuveni 5000 Latvijas pilsoņu.

Autors: Juris Ciganovs, vēsturnieks

Avots: "Latvijas avīze"